

IBRAYIM YUSUPOV TIN FILOSOFIYALIQ LIRIKASINDA EKZISTENCIYALIQ MOTIV

Xamdullaeva Zliyx

Qaraqalpaq mámleketlik universiteti magistrantı

Ibrayım Yusupovtin kóplegen qosıqlarında ómir hám ájel, waqıt hám insan, eske túsiriw hám joǵaltıw, muhabbat hám ruwxıy azap sıyaqlı temalar filosofiyalıq-ekzistenciallıq ruwxta sáwlelendirilgen. Onın “Úmit aǵashı” qosıǵı buǵan jaqsı mısál bola aladı. Bul qosıqta insan ómirindegi ruwxıy qıyınshılıqlar, ekzistencial azaplar hám jasawǵa bolǵan erk-ıqtıyardın tereń filosofiyalıq sáwleleniwi orın alǵan. Qosıqta úmit ideyası pútkil insan ómirin qushaǵına alatuǵın ruwxıy tiyanısh sıpatında talqılanadı. Avtor ekzistencializmniń tiykarǵı noqatları – máni izlew, úmitsizlikke qarsı gúres, insan erki, táǵdirge qatnasıq sıyaqlı máselelerdi qosıq usılında bayan etedi.

Qıyamay shın jarqabaǵında,
Maxluq izi túspegen jerde,
Aǵash tuqımı hesh bir waǵında
Júrek etip óspegen jerde,
Alpinisttey asılıp tasqa,
Tamırları tawǵa tırmasıp,
Boyın sozıp jaqtı quyashqa,
Ósedı sol umit aǵashı.

Qosıqtın bul qatarlarındagı úmit túsiniǵı ayrıqsha ekzistencial kúsh sıpatında súwretlengen. Ol ápiwayı turmıs mákanı emes, al "maqluq izi túspegen", yaǵnıy insan ruwxı hátte barmaytuǵın, ruwxıy jaqtan qıyın hám azaplı bir noqatta júzege keledi. Bul jerde avtor insan ómirindegi úmit barlıq waqıtta qolaylı jaǵdayda payda

bola bermeytug'ının, al ásirese ruwxıy qıyınshılıq hám azap paytında júz beretug'ın kúshli ishki háreket ekenin kórsetedi.

"Ağash tuqımı hesh bir wağında / Júrek etip óspegen jerde..." deydi.

Bul qatarlarda filosofiyalıq jantasıw kúshli sezilip turadı – insan úmiti ruwxıy azaplar hám ishki gúresler jağdayında jetilisedi, yağnıy tek gána quwanış emes, al azap arqalı da mání tabadı. Bul – ekzistencializmniń "azap arqalı barlıqtı ańlaw" degen oraylıq ideyalarından biri.

Qosıqta insan ómirindegi tábiyğıy hám jámiyetlik sınaqlar – "saratan", "dawıl", "tóbeden tas qulağanda" sıyaqlı súwretlewler arqalı berilgen. Bul jağdaylar tek gána sırtqı tásirler emes, al insan qálbinde ótkerilgen ishki qıyınshılıqlardıń nıshanlı kórinisi. Avtordıń filosofiyalıq juwmağı sonnan ibarat, insan ómiri bárqulla sınaladı, biraq qanday da bir ruwxıy tayanış (bul jerde "úmit") arqalı insan bul sınaqlardan óte aladı.

Órtengende hújdan azabına,

Basıma is túsken wağında,

Úmitsizlik jarqabağına

Qáwipli ayaq basqan wağında,- delinedi. Bul qatarlarda úmitsizlik ekzistencial sebeplerden biri sıpatında berilgen. Insan ómirindegi mánissizlik (absurd) momenti, ózligin joğaltıw, "jarqabaq" – tereńlik, túskinlik – filosofiyalıq tolqında berilgen.

Qosıqta bir neshe márte táğdir túsiniği tilge alınadı. Biraq avtor táğdirdi passiv qabıl etpeydi, al óz erki, sabırı hám ruwxıy kúshi menen onı jeńiwge umtıladı.

Onıń tik jar tasqa asılıp,

Jalıqpastan jasap turǵanı,
Táǵdirge tán bermey bas urıp
Jalınbastan jasap turǵanı.
Kóterilip iyilgen basım,
Sonda saǵan usaǵım keler.
O japakesh úmit aǵashı,
Seni kórsem, jasaǵım keler!

Mine, bul qatarlarda qosıq úmittiń adamǵa qanday kúsh baǵıshlaytıǵınlıǵı, jasaw qálewin qayta oyatatıǵınlıǵı haqqında sóz etedi. Úmit insanniń ruwxıy qayta tuwılıwına sebepshi boladı, "jasaǵım keler" degen tilek usıǵan megezeydi.

Avtordiń "úmit"ke múraǵaátı, onıń qálbinde sezgen azaplı máhállerde "úmit aǵashı"na júzleniwi – bul insanniń ruwxıy qutılıw ushın ishki gúresi. Bul – ekzistencial ádebiyatqa tán ruwxıy process bolıp, insan ómirindegi túpkilikli úmit, dúnyalıq jeńilisler aldındaǵı abıraylı qarsılıqtı sáwlelendiredi.

Sarı wayımnıń sarsıǵın
Aydap shıǵar kewilxanamnan.
Jasaw ushın sharshamaytuǵın
Kúsh bergendey boladı maǵan.
Niyetiń haq, hújdanıń taza,
Nege onsha bolasań jaltań?
Dúnya isi bárha biymaza,
Úmit úzbe, umitsiz-shaytan. -
Dep násiyat berip turganday,
Keńeygendey bolar tar dúnya.

Qaytqan teńiz qayta tolgʻanday

Tolqıptasıp aqqanday dʻrya.

Bul qatarda filosofiyalıq sorawlar ashıq qoyıladı: insan ómirinde hadal niyet hám pák hújdan bolsa da, nege onda qorqınısh bar? Bul soraw janlı azaplar, ishki qarama-qarsılıqlardıń poeziyalıq sáwlesi bolıp tabıladı.

Ibrayım Yusupovtıń "Úmit aǵashı" qosıǵında ekzistencializmniń tiykarǵı filosofiyalıq noqatları - jalǵızlıq, úmitsizlik, erk, ruwxıy gúres, insannıń ruwxıy qayta tuwılıwı sıyaqlı temalar tereń jaqtılandırılǵan. Avtor úmit ideyasın insannıń filosofiyalıq barlıǵındaǵı oraylıq noqat sıpatında talqılaydı. Bul qosıq tek ǵana bir shayırdıń ishki dártlerin emes, al pútkil adamzattıń ruwxıy halatın sáwlelendiretuǵın poetikalıq-filosofiyalıq shıǵarma bolıp esaplanadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Turdibaev Q. Házirgi qaraqalpaq poeziyasında janrlıq-stillik izlenisler, qaharman probleması (1990–2020-jıllar mısasında). – Nókis, 2023.
2. Bibler V.S. M.M.Baxtin, ili Poetika kul'turı. – M.: Progress, 1991.
3. Novikov V. Dva znacheniya ponyatiya «liricheskiy geroy» i ix rol' dlya postroeniya sovremennoy teorii liricheskogo subyekta.
4. Yusupov I. Tańlamalı shıǵarmalarınıń eki tomlıǵı. II tom. – Nókis: Qaraqalpaqstan, 1992.